

COMPETENTIES GEWENST EN VEREIST WENSEN VAN BEOEFENAARS EN VAN DOCENTEN EN ARTISTIEK BEGELEIDERS IN DE BUITENSCHOOLSE KUNSTEDUCATIE EN DE AMATEURKUNST

HENK VINKEN

Over welke bekwaamheden moeten docenten in de buitenschoolse kunsteducatie en artistiek begeleiders in de amateurkunst beschikken om hun werk goed te doen? Wat is de juiste balans tussen artistieke en docentcompetenties? Welke eisen stellen docenten en begeleiders aan de eigen kennis en kunde? En, hoe verhoudt hun zelfbeeld zich tot de verwachtingen van de beoefenaars? Onderzoek van het LKCA onder amateurkunst beoefenaars (april 2014) en onder buitenschoolse kunstdocenten en artistiek begeleiders (juni 2014) biedt hier zicht op.

OPVALLEND GENOEG
ZIJN LERAREN NOG HET
MINST TEVREDEN OVER
HUN REFLECTIEVE
COMPETENTIES.

Er is voortdurende aandacht voor de competenties van kunstdocenten en artistiek begeleiders, vooral bij het kunstvakonderwijs dat veel van deze professionals opleidt, en in de georganiseerde amateurkunstsector. De discussie gaat over de vraag welke competenties relevant zijn en op welk niveau ze precies beheerst moeten worden als docenten en begeleiders aan het werk gaan. Onderdeel van de discussie is de balans tussen docentcompetenties en artistieke kennis en vaardigheden.

Dit artikel besteedt aandacht aan de artistieke en docentcompetenties en daarbij maken we gebruik van twee onderzoeken die in april en juni 2014 zijn uitgevoerd. Hierin gaat het om twee perspectieven: vanuit de amateurkunstbeoefenaar enerzijds en vanuit de docent en begeleider anderzijds. De centrale vraag is of er sprake is van overlap tussen de competenties die amateurkunstbeoefenaars belangrijk vinden voor hun docenten en begeleiders en de competenties die deze docenten en begeleiders zelf willen ontwikkelen. Wat dat laatste betreft gaan we ook na of ze daarbij behoefte hebben aan ondersteuning en van welke instantie. Maar eerst resumeren we de discussie over de competenties van kunstvakdocenten.

LERAARCOMPETENTIES

De huidige bekwaamheidseisen van leraren zijn gebaseerd op zeven leraarcompetenties, ook wel bekend geworden als de SBL-competenties. Ze maken onderdeel uit van de Wet beroepen in het onderwijs (Wet Bio). Volgens deze wet is een kwalitatief goede leraar 1) interpersoonlijk competent, 2) pedagogisch competent, 3) vakinhoudelijk en didactisch competent, 4) organisatorisch competent, 5) competent in het samenwerken met collega's, 6) competent in het samenwerken met de omgeving en 7) competent in reflectie en ontwikkeling. In kort bestek betekent dit achtereenvolgens dat een leraar voor een coöperatieve sfeer zorgt; een veilige leeromgeving schept; leerinhouden afstemt op leerlingen en deze leerlingen tot het beste motiveert; overzichtelijk, planmatig en taakgericht werkt; goed met collega's communiceert; goede contacten onderhoudt met ouders en instellingen die ook met leerlingen te maken hebben; een goed beeld heeft van de eigen competenties en werkt aan de verdere ontwikkeling hiervan.

In het onderzoek *Competenties, professionalisering, schoolklimaat en Leraar*²⁴ van de Open Universiteit (2011) is gekeken of er zeven, dan wel meer of minder, competenties onder leraren empirisch traceerbaar zijn. Daartoe zijn de diverse items die ten grondslag liggen aan de SBL-competenties voorgelegd aan een grote groep leraren die werkzaam is in het po, vo en mbo. Gevraagd werd onder andere of de competenties herkenbaar op de eigen rol en situatie als leraar toepasbaar zijn en of men denkt zich te moeten verbeteren in de competenties. Wat opvalt, is dat de interpersoonlijke (onder meer zorgen voor een goede sfeer) en pedagogische (onder meer persoonlijke aandacht voor leerlingen) competenties samenvallen en dat leraren, ongeacht de jaren ervaring of de sector waarin ze werken, veelal tevreden zijn over hun competenties. Opvallend genoeg zijn ze dat nog het minst over hun reflectieve competenties (onder meer bespreken van de sterke en zwakke punten in het professioneel functioneren). De balans opmaken en inzicht krijgen in de eigen goede en minder goede kanten zijn het zwakst ontwikkeld en tegelijk wordt aangegeven dat men op bijna alle andere competenties naar behoren functioneert. Naast de reflectieve is ook de vakdidactische competentie (onder meer vastlopende leerlingen vlot kunnen helpen) iets wat zij als minder goed ontwikkeld inschatten. De verbeterbaarheid van de eigen competenties wordt als zeer beperkt ingeschat. Alleen de eigen vakdidactische en organisatorische competenties (onder meer overzichtelijke tijds- en lesplanning maken) worden door een heel kleine groep leraren aangemerkt als verbeterbaar.

De centrale vraag is nu of deze competenties ook van toepassing zijn op kunstvakdocenten en andere opleiders en begeleiders in de kunstvakken.

Themanummer 11 van het tijdschrift *Cultuur + Educatie* (2004) draaide om de vraag wat een docent in een kunstvak tot een goede docent maakt. Een brede schets van tal van maatschappelijke, sociaaleconomische, sociaal-culturele en vakgerelateerde ontwikkelingen maakt duidelijk dat er begin 21ste eeuw andere eisen aan het docentschap, en zeker ook aan het kunstvakdocentschap worden gesteld. Internationalisering, technologisering en de toenemende waarde van levenslang leren vragen om verandering op allerlei niveaus, ook op het niveau van de leraar en de nieuwe rollen die daarbij horen: leermeester, mentor, begeleider, ontwerper en ontwikkelaar. Dat vertaalt zich onder andere in de inrichting van kunstvakken in het onderwijs die stoelen op ervaringsgericht leren, interacties met praktijksituaties en met experts, en aanbod dat niet door één leraar maar door lerarenteams wordt verzorgd.

DE COMPETENTIES VAN
DOCENTEN ZIJN ONDER-
WERP VAN VOORTDUREN-
DE DISCUSSIE.

VELDGESPREKKEN

De competenties van docenten zijn onderwerp van voortdurende discussie. Waarschijnlijk zijn de bekwaamheidseisen en competenties ook voortdurend aan verandering onderhevig, door de steeds veranderende kunst- en beroepspraktijken en de vele partijen in de kunst- en cultuurplezier die zich vanuit hun eigen belangen in deze discussie over goed docentschap mengen. Om een structurele dialoog over deze onderwerpen te ondersteunen, is er continu overleg tussen de Vereniging Hogescholen (voorheen de HBO-Raad), het landelijk netwerk van kunstvak docentenopleidingen KVDO en instituten uit de sector cultuureducatie en amateurkunst.

In juni 2011 verscheen de brochure *Veldgesprekken* van de HBO-Raad en Kunstfactor, toenmalig sectorinstituut voor de amateurkunst, waarin de uitkomsten van het overleg werden gepresenteerd: 'bedoeld als start voor structureel overleg'. De genoemde competenties zijn indicatief voor de breedte van het werkveld en de gemengde beroepspraktijk van kunstdocenten en artistiek begeleiders: creativiteit, flexibiliteit en ondernemerschap, kunnen inspireren en enthousiasmeren; didactische en pedagogische vaardigheden; kunnen werken met groepen; verbindingen leggen tussen andere kunstdisciplines en met de omgeving; kunstenaarschap en beheersing van het ambacht. De kunstenaar-eigenschappen, zoals creërend vermogen en ambachtelijk vermogen, worden het belangrijkste gevonden. Vervolgens komt een breed aantal onderwerpen naar voren, die in vervolgesprekken over de competenties meegenomen moeten worden. Zoals 'de docent kunsteducatie die toch in de eerste plaats kunstenaar zou moeten zijn', 'de docent die vooral multidisciplinair zou moeten kunnen werken', 'docenten die zich steeds moeten bijscholen', 'de zzp'er en de docent die ondernemerschap aan de dag moet leggen' en 'de docent die met zeer verschillende groepen en groepsdynamieken moet kunnen omgaan'. Dit alles vergt niet alleen veel van docenten, maar ook van kunstvakopleidingen.

Sinds een paar jaar spitst de discussie over competenties zich opnieuw toe. De vijf meest recente competentieprofielen voor de bachelors van kunstvakopleidingen worden in de *Competentieprofielen 2013* van de KVDO expliciet vergeleken met de zeven SBL-competenties. De eerste is de artistieke competentie en deze overlapt met één SBL-competentie: de vakinhoudelijke en didactische. De tweede, pedagogische en didactische competentie van de beginnende kunstvakdocenten, vertoont overlap met vier SBL-competenties: de pedagogische, de vakinhoudelijke en didactische, de organisatorische en de collegiale samenwerkingscompetentie. De derde KVDO-competentie is de interpersoonlijke en die past bij de interpersoonlijke competentie van SBL en bij de twee

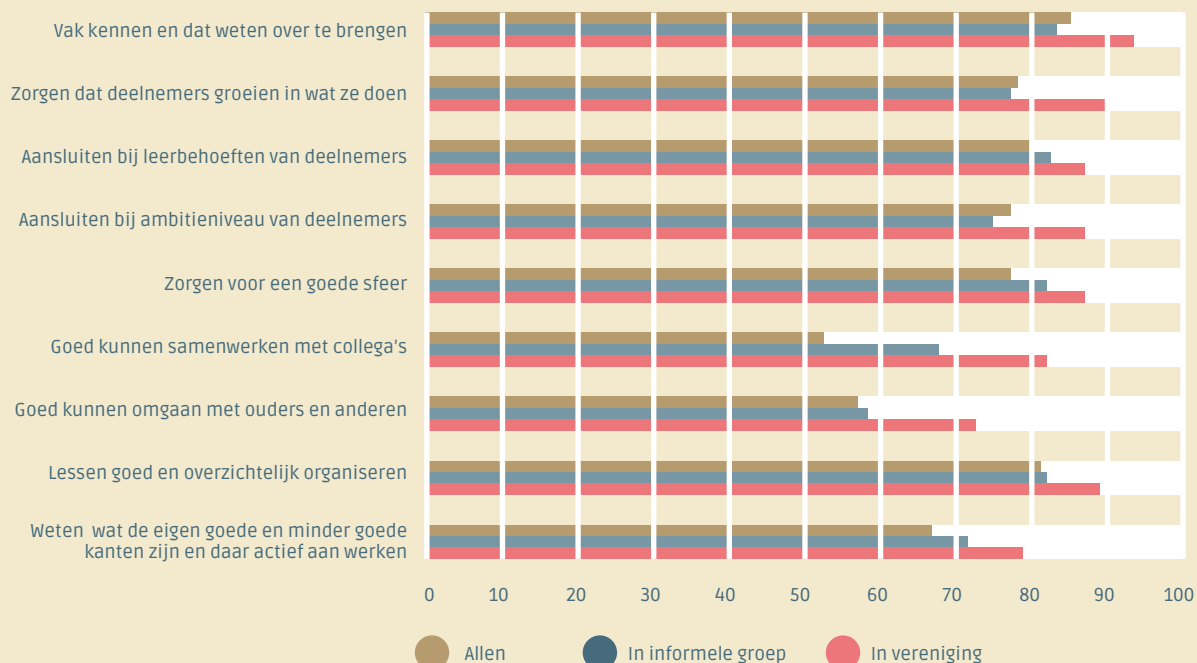
samenwerkingscompetenties (met collega's en met de omgeving) van SBL. De vierde competentie is de omgevingsgerichte competentie en die lijkt op drie SBL-competenties: de organisatorische en weer de twee samenwerkingscompetenties. Tot slot, de vijfde KV-DO-competentie is kritische reflectie en ontwikkeling en deze overlapt met alle zeven SBL-competenties.

Ongeveer tegelijkertijd met het verschijnen van bovenstaande conceptprofielen werd het onderzoeksverslag *Citroenen proeven* van Van Meerkerk en Frankenhuis (2013) gepubliceerd. Het geeft een beeld van de startbekwaamheid van kunstdocenten in de bovenbouw van havo en vwo op grond van 35 gesprekken met betrokkenen in het veld van de kunsten en de kunstopleidingen. Er worden stevige conclusies getrokken over de tekortschietende bekwaamheid van kunstdocenten en dan vooral degenen die werkzaam zijn in de beeldende vorming. Het probleem is dat het opleidingstraject te vol is om naast kunstzinnige vorming in een bepaalde discipline (dans, theater, beeldend, muziek) ook voldoende aandacht te besteden aan interdisciplinaire en theoretische onderdelen. Docenten zouden havo- en vwo-leerlingen daarom onvoldoende kunnen voorbereiden op de inhoud en benaderwijze van universitaire opleidingen in kunst- en cultuurvakken. Samenwerken met veelal universitair opgeleide mededocenten zou moeilijk zijn voor de kunstdocenten, die op hbo-niveau zijn opgeleid. Ook zouden ze moeite hebben met reflectie op eigen en andermans werk en het beoordelen van werk van leerlingen, terwijl juist in de bovenbouw van havo en vwo een meer diepgaande beoordeling van werk gevraagd wordt. Kortom, docentcompetenties die gaan over reflectie, samenwerken, vakinhoud en didactiek zouden zwak ontwikkeld zijn. Op dit onderzoek is methodologisch overigens wel het een en ander aan te merken. Zo ontbreekt een verantwoording van de gekozen methode, van de keuze van de gespreksonderwerpen en gesprekspartners en van de wijze waarop gesprekken geanalyseerd zijn.

BEOEFENAARS

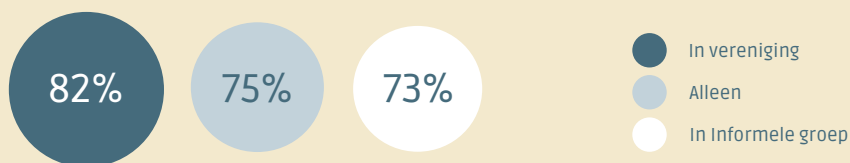
Nog niet eerder is bezien welke competenties van docenten en artistiek begeleiders in de ogen van amateurkunstbeoefenaars belangrijk zijn. In een enquête uit het voorjaar van 2014 hebben we die vraag gesteld aan circa 750 amateurkunstbeoefenaars die les krijgen of onder deskundige begeleiding muziek maken, zingen, dansen, toneelspe- len, schilderen, tekenen en cetera. Deze enquête, de Nieuwe Monitor Amateurkunst 2014, had vooral betrekking op de manier waarop men kunst beoefent: alleen of samen met anderen, informeel of in verenigingsverband. Daarnaast ging de aandacht uit naar de vraag wat beoefenaars van hun docenten en begeleiders verwachten. Dit onderdeel van de vragenlijst is ontwikkeld in overleg met LKCA-collega's Hans Noijens en Piet Roorda. Eerst zijn de zeven SBL-competenties in zeven afzonderlijke items vertaald. Daaraan is nog een tweetal didactische competenties toegevoegd: aansluiten bij de leerbehoeften en bij ambities van leerlingen en deelnemers. We kijken hier of de drie groepen beoefenaars (solo, informeel of in verenigingsverband) verschillende competenties bij hun docenten en begeleiders belangrijk vinden.

1

COMPETENTIES DIE AMATEURKUNSTBEOEFENAARS ERG OF TAMELIJK BELANGRIJK VINDEN VOOR DOCENTEN EN ARTISTIEK BEGELEIDERS, IN %

Het is opvallend dat amateurkunstbeoefenaars die les nemen of onder deskundige begeleiding actief zijn bijna alle genoemde competenties erg of tamelijk belangrijk vinden. Koploper is de vakinhoudelijke en didactische competentie (vak kennen en dat weten over te brengen), gevolgd door een pedagogische (leerlingen laten groeien) en organisatorische (lessen goed en overzichtelijk organiseren). Duidelijk minder belangrijk worden de twee samenwerkingscompetenties (met collega's, ouders en anderen) gevonden. Ook de reflectieve competentie scoort relatief laag. Het enige significante (niet toevallige) én redelijk sterke onderscheid tussen groepen beoefenaars (alleen, in informele groep of in verenigingsverband) gaat over de competenties om goed samen te kunnen werken met collega's. Dat vinden vooral beoefenaars die in verenigingsverband actief zijn belangrijk. Wie in een informele groep actief is, vindt dat minder belangrijk en degenen die solo actief zijn vinden dat nog veel minder belangrijk.

2

AMATEURKUNSTBEOEFENAARS DIE HET BELANGRIJK VINDEN DAT DOCENT/BEGELEIDER ZELF ACTIEF KUNSTENAAR IS OP HET TERREIN WAARIN LES OF BEGELEIDING WORDT GEGEVEN, IN %

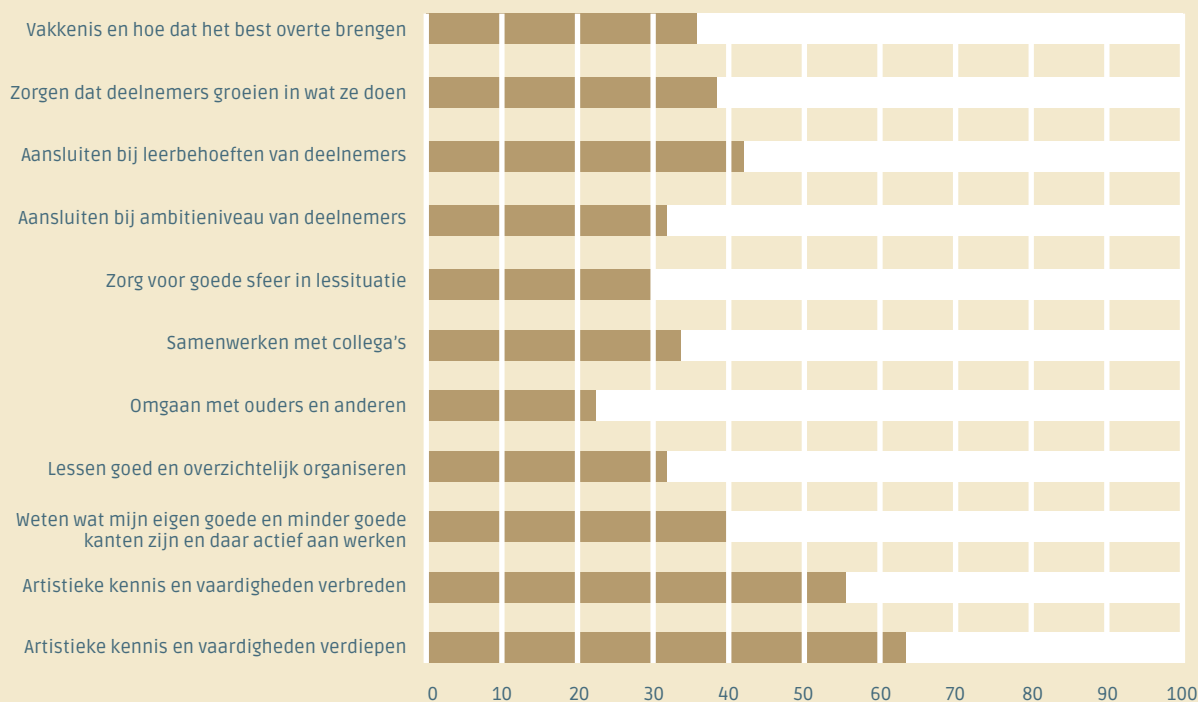
Inhakend op de discussie over de stelling dat docenten ook vooral kunstenaar moeten zijn, is aan amateurkunstbeoefenaars gevraagd of zij het belangrijk vinden dat docenten en artistiek begeleiders zelf actief kunstenaar zijn in het betreffende vak. In figuur 2 staan de antwoorden vermeld: of zij nu alleen, informeel of in verenigingsverband actief zijn, de meeste beoefenaars vinden het erg of tamelijk belangrijk dat hun docenten en begeleiders zelf actief kunstenaar zijn.

DOCENTEN EN BEGELEIDERS

Vakinhoudelijk en didactisch, pedagogisch, organisatorisch en artistiek gezien stellen de leerlingen van kunstdocenten en begeleiders hoge eisen. Waar zien de docenten en begeleiders zelf de belangrijkste ontwikkelmogelijkheden als het gaat om de docentcompetenties en kunstenaarscompetenties? En maakt het uit of je als docent verbonden bent aan een Centrum voor de Kunsten of niet? We bekijken hier dezelfde reeks docentcompetenties die aan de beoefenaars is voorgelegd. Maar nu is gevraagd of men zich hierin zou willen bijscholen. De gegevens werden verzameld in de LKCA-enquête onder 170 docenten en begeleiders, begin juni 2014.

3

COMPETENTIES WAAROP DOCENTEN EN ARTISTIEK BEGELEIDERS ZICH WILLEN BIJSCHOLEN: % STERK EN OVERWEGEND EENS

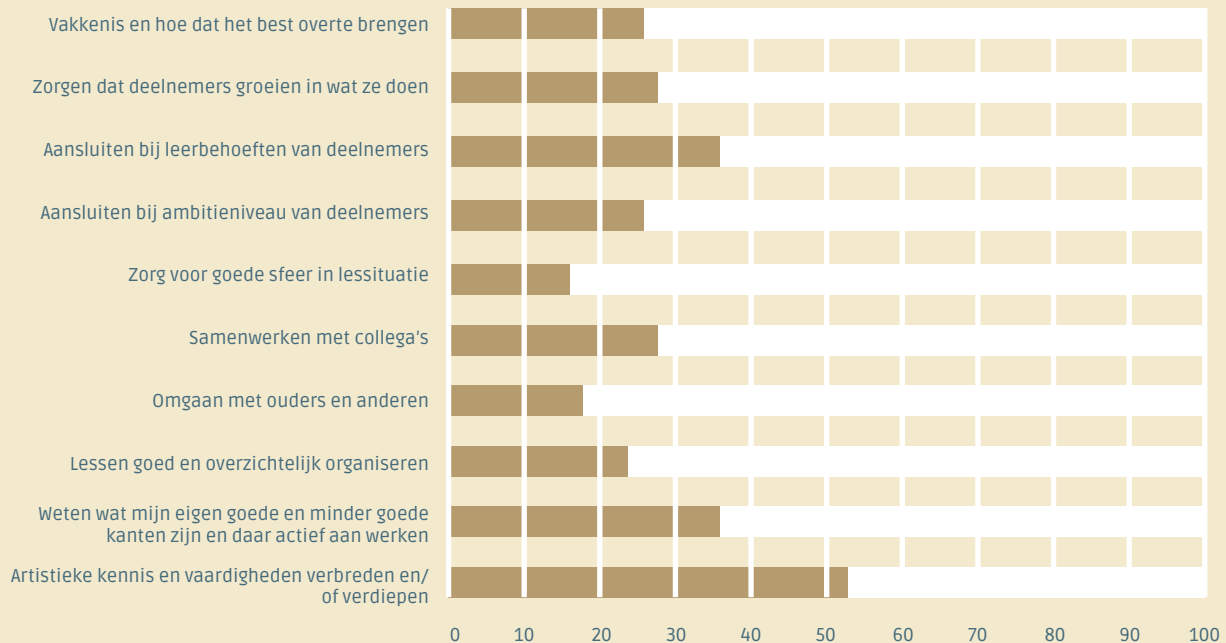
Docenten en begeleiders willen graag bijscholing voor het verdiepen en verbreden van hun artistieke kennis en vaardigheden, liever dan voor de verschillende docentcompetenties. Rond de 40% van de docenten en begeleiders, een grote minderheid dus, wil wel bijscholing op vakinhoudelijk en didactisch gebied (vak kennen en weten dat over te brengen én aansluiten bij leerbehoeften), op pedagogisch vlak (zorgen dat leerlingen en deelnemers groeien) en ook wat betreft de competentie op het vlak van reflectie en ontwikkeling. Minder evident is de vraag naar bijscholing in competenties om samen te

werken met collega's, ouders en anderen of bijscholing om interpersoonlijk (goede sfeer in les) of organisatorisch competent te zijn.

In een vervolgvraag is nagegaan of docenten en begeleiders ondersteuning willen bij het verder ontwikkelen van hun competenties. Opnieuw springen de artistieke competenties eruit: bijna de helft wil ondersteuning bij het verbreden of verdiepen van hun artistieke kennis en vaardigheden. Als het gaat om de ontwikkeling van de docent-competenties heeft men duidelijk minder behoefte aan ondersteuning. Minder dan een derde wil dat dan wel voor de reflectieve competentie en een didactische competentie (aansluiten bij leerbehoeften).

4

WENST ONDERSTEUNING BIJ DE ONTWIKKELING VAN COMPETENTIES: % JA

Ook is gevraagd naar de instantie waarvan men de ondersteuning zou willen en van welke instantie zeker niet (hier niet in figuur of tabel). Zonder uitzondering wijzen de docenten en begeleiders naar het kunstvakonderwijs. Steeds ruim driekwart van de docenten en begeleiders wil dat het kunstvakonderwijs hen ondersteunt bij de ontwikkeling van al de artistieke en docentcompetenties. Een goede gedeelde tweede plaats is weggelegd voor collega's en voor de Centra voor de Kunsten: steeds rond twee derde van de docenten en begeleiders wil graag dat collega's of de kunstencentra ondersteuning verlenen en dat geldt weer voor alle competenties uit figuur 3.

CONCLUSIE

Competenties van kunstdocenten en artistiek begeleiders staan behoorlijk ter discussie. Uit landelijk onderzoek onder leraren po, vo en mbo – alle leraren, dus niet speciaal in de kunstvakken – bleek dat zij hun reflectieve en vakdidactische competenties zelf minder sterk ontwikkeld vinden. Tegelijk zien ze niet goed hoe het niveau van hun competenties nog te verhogen is. De proefenquête die het LKCA in juni 2014 onder 170 (buitenschoolse) kunstdocenten en artistiek begeleiders hield doet vermoeden dat deze

professionals meer ruimte voor ontwikkeling zien dan leraren in het po, vo en mbo. Dat geldt vooral voor de artistieke kennis en vaardigheden maar ook – en zeker als we dat vergelijken met de leraren in het algemeen – voor de docentcompetenties. Wat het laatste betreft wil een relatief grote groep (rond de 40%) wel bijscholing in vakdidactische en pedagogische competenties en ook in competenties op het gebied van reflectie en ontwikkeling.

In een andere bijdrage aan deze publicatie over opleiding, werk en de ondersteuningsbehoeften van deze professionals komt naar voren dat zij zich vooral verder willen bekwamen in het bereiken van meer en andere klanten: nieuwe klanten werven, zichzelf promoten en positioneren in de markt, nieuwe doelgroepen met nieuwe activiteiten bereiken. De behoefte aan het ontwikkelen van deze ondernemersvaardigheden is twee keer zo hoog als de behoefte aan het ontwikkelen van docentcompetenties en ligt ook iets hoger dan de behoefte aan het verder ontwikkelen van artistieke kennis en vaardigheden. Dit past weer wel in het beeld dat naar voren kwam bij het lerarenonderzoek: het zijn niet zozeer de docentvaardigheden die verder ontwikkeld hoeven te worden. Docenten in de buitenschoolse kunsteducatie en artistiek begeleiders in de amateurkunst willen vooral leren hoe ze meer klanten kunnen werven en zich artistiek verder te willen ontwikkelen. Daarbij zoeken ze bij voorkeur ondersteuning bij het kunstvakonderwijs, bij collega's en bij Centra voor de Kunsten. Hun klanten – amateurkunstbeoefenaars in de ruimste zin – vinden artistieke kennis en vaardigheden ook noodzakelijk maar hechten tevens veel belang aan de vakdidactische, pedagogische en organisatorische competenties van hun docent en begeleider. Of het een goede ondernemer is, interesseert de klant weinig.